

3. Germanske språk

Dei moderne germanske standardmåla er desse, her rekna opp etter fallande brukartal.⁸

SPRÅK	morsmålsbrukarar i Europa	morsmålsbrukarar utanfor Europa
engelsk	60.000.000	400.000.000
tysk	98.000.000	?
nederlandsk	21.000.000	?
svensk	8.000.000	?
afrikaans	?	6.000.000
dansk	5.000.000	?
norsk	4.000.000	?
frisisk	400.000	?
jiddisch	?	400.000
islandsk	260.000	?
færøysk	44.000	?

Som ein ser, blir dei fleste germanske språk berre snakka i Vest-Europa (medrekna øyane i Atlanterhavet), men afrikaans berre i Afrika (Sør-Afrika og Namibia), engelsk og jiddisch både i Europa og i andre verdsdelar (engelsk i Nord-Amerika, mange land i Afrika, Australia osv., jiddisch m.a. i USA og Israel). Også dei (fleste) andre germanske språka blir snakka av emigrantgrupper i andre verdsdelar, men dei står alle i fare for å bli assimilerte av andre språk (særleg engelsk og spansk).

3.1 Kva er eit germansk språk?

Kva for moderne språk som blir rekna til germansk, går fram av "stamtreet" i kap. 2. Det avgjerande kriteriet for om eit språk skal reknast som germansk i genetisk forstand, er om ein kan påvise at *arveorda* i dette språket har gått gjennom den såkalla *germanske lydforskyvinga*. Dette er ei kjedeforskyving, som først

⁸ Tala er henta frå "Table 14: Modern Standard Germanic Languages." *Britannica online*, november 1997.

3. Germanske språk

og fremst har råka dei indoeuropeiske plosivane. I forenkla form kan ho setjast opp slik:

indoeuropeisk	germansk
p	f
b	p
t	þ
d	t
k	h
g	k

Korleis dette verkar i praksis, kan ein sjå ved å samanlikne t.d. latin – der ein ikkje har hatt noka slik lydforskyving – med t.d. norrønt; jf. dei latinske og norrøne orda for *far*, *lippe*, *tre* (talord), *ete*, *hovud* og *kne*:

latin	norrønt
p: pater	f: faðir
b: labium	p: lippa
t: tres	þ: þrír
d: edere	t: eta
k: caput	h: höfuð
g: genu	k: kné

Om vi jamfører med eit anna germansk språk som engelsk, ser vi at lydforskyvinga gjeld der også:

latin	engelsk
p: pater	f: father
b: labium	p: lip
t: tres	þ: three
d: edere	t: eat
k: caput	h: head
g: genu	k: knee ⁹

Derimot finn vi inga germansk lydforskyving i dei norske orda *labial*, *trio*, *kapital* og *genuin* (som faktisk skal ha å gjere med det å setje nokon på kneet) eller dei engelske orda *paternal* (faderleg) og *edible* (etande), trass i at desse orda historisk sett går tilbake på dei same indoeuropeiske røtene som orda ovanfor. Og grunnen er sjølvsagt at dette er importord i norsk og engelsk – frå latin.

⁹ Den engelske skrivemåten viser her ein eldre uttale /kne:/ (som i norsk). I seinare engelsk har /k/ allment falle bort føre /n/; jf. *knife*, *knight*, *knock* osv.

3. Germanske språk

Det at visse ord i to språk liknar på kvarandre, er altså ikkje noko prov for at språka er i slekt; tvertom er det ofte slik at dersom orda er *veldig* like, så kan det godt vere at dei er importerte frå det eine språket til det andre. Det avgjerande provet for at språka er i slekt, er at lydane i dei to språka svarar til kvarandre på ein systematisk måte, slik at ein kan setje opp lydlover som gjer greie for samsvara. Importordet *kapital* er altså ikkje noko prov for at norsk er i slekt med latin; det er derimot arveordet *hovud*, som svarar heilt til det latinske *caput* – med germansk lydforskyving.

Lydforskyvinga er altså det avgjerande kjenneteiknet på germanske språk. Men dei germanske språka skil seg også frå alle andre indoeuropeiske språk ved eit særdrag i verbalbøyinga. I alle germanske språk blir preteritum laga anten ved eit suffiks eller ved vokalskifte. Dette er grunnlaget for den velkjende inndelinga i *svake* og *sterke* verb.

Den *sterke* verbalbøyinga blir stundom framheva som spesiell for germanske språk på grunn av vokalvekslinga, som her blir kalla avlyd, men dette er ein bøyingsmåte som ein finn att i fleire av dei andre gamle indoeuropeiske språka (som gresk og latin).¹⁰

Derimot er den *svake* verbalbøyinga ei germansk nyskaping. Faktisk er denne bøyinga truleg oppstått av ein syntaktisk konstruksjon, dvs. av ei samansmelting av eit hovudverb + eit trykklett (såkalla enklitisk) hjelpeverb, som er identisk med det engelske *do*, som interessant nok også har fått ein viktig funksjon som hjelpeverb i spørjande og nektande setningar på moderne engelsk (*she comes – does she come? – she does not come*). I urgermansk brukte ein altså dette same verbet til å lage preteritum av alle verb som ikkje hørte til den sterke bøyinga, og etter kvart voks verbet fast og vart til ei ending. I gotisk (ca. 300 e.Kr.) kan ein framleis kjenne att hjelpeverket i endingane:

got. 1. pers. pl. habaidedum (= vi hadde)	jf. ghty. tatum (= vi gjorde)
2. pers. pl. habaidedup (de hadde)	tatut (= de gjorde)
3. pers. pl. habaidedun (dei hadde)	tatun (= dei gjorde)

Vi ser her at dei gotiske preteritumsendingane *-dedum*, *-dedup*, *-dedun* svarar heilt til dei tilsvarende formene av det gammalhøgtyske verbet *tuon* (= ty. *tun*).¹¹ Det

¹⁰ Likevel er det slik at rotvokalvekslinga spelar ei større rolle i den sterke verbbøyinga i germansk (og endingar ei mindre) enn i verbbøyinga i andre moderne indoeuropeiske språk.

¹¹ Grunnen til at ein samanliknar med gammalhøgtysk, er at verbet *tuon* ikkje finst i gotisk (og heller ikkje i nordisk).

3. Germanske språk

såkalla dental- eller apikalsuffikset i dei svake verba var altså opphavleg ikkje ei ending i det heile, men eit eige ord.

Dersom denne teorien er rett (slik dei fleste trur, jf. Krahe 1961:124f), har vi ein nokså nær parallell til den norrøne refleksivendinga *-sk*, som også er oppstått av eit enklitisk ord, refleksivpronomenet *sik* (meir om dette under 4.1.2).

Både utviklinga av den svake preteritumsbøyinga i germansk og refleksivformene i nordisk er døme på det som i lingvistikken blir kalla *grammatikalisering* (jf. Hopper & Traugott 1993); dvs. at eit "vanleg" (leksikalsk) ord går over til å bli eit reint grammatisk element, som eit *avleiingssuffiks* (jf. substantivet *dom* og avleiingselementet *-dom* i *løyndom*, *rikdom* osv.) eller eit *bøyingssuffiks* (jf. *døma* ovanfor). Etter grammatikaliseringsteorien har *alle* grammatiske former ein gong vore sjølvstendige ord: "To date there is no evidence that grammatical items arise full-fledged, that is, can be innovated without a prior lexical history in a remote (or less remote) past." (Hopper & Traugott:1993:128-29)

3.2 Inndeling av moderne germanske språk

Germanske språk kan liksom nordiske språk delast inn på ulike måtar. Vi skal først sjå korleis det folkelege talemålet i det germanskspråklege området i Europa kan delast inn. Vi vil då dele området inn i såkalla *dialektkontinuum*:¹²

1. *Kontinentalgermansk* (Austerrike, Sveits, Tyskland, Nord-Belgia og (det meste av) Nederland)
2. *Frisisk* (den nederlandske provinsen Friesland)¹³
3. *Engelsk* (det meste av Storbritannia)
4. *Skandinavisk* (det meste av Danmark, Sverige og Norge)
5. *Færøysk* (Færøyane)
6. *Islandsk* (Island)

Som vi ser, er dette ei anna gruppering enn den som var nemnd i innleiinga til dette kapitlet. Der tok vi nemleg utgangspunkt i dei ulike *standardspråka*, medan vi no går ut frå *folkemålet*. Med termen *dialektkontinuum* siktar vi til *eit område der grannedialektane over alt er innbyrdes forståelege*. I Skandinavia går t.d. grannemålføra gradvis over i kvarandre utan skarpe grenser heilt til vi støyter på

---

¹² Vi ser altså bort frå dei oversjøiske områda der germanske språk har fått innpass etter den europeiske koloniseringa tok til (Nord-Amerika, Australia, Sør-Afrika osv). Afrikaans og jiddisch fell derfor ut her; afrikaans fordi det berre blir brukt utanfor Europa, jiddisch fordi det ikkje blir snakka i noko samanhengande større område.

¹³ Frisisk blei tidlegare snakka i eit langt større samanhengande område langs Nordsjøen; i dag finst det berre tre "øyar" att: *nordfrisisk* i Nord-Tyskland nær grensa mot Danmark (ca. 10-15.000 menneske), *austfrisisk* i Saterland (Nordvest-Tyskland, ca. 6.000) og *vestfrisisk* (i den nederlandske provinsen Friesland, ca. 300.000). Fordi vestfrisisk er så mykje større enn dei to andre gruppene, er det altså først og fremst dette språket ein siktar til når ein i dag snakkar om frisisk.

3. Germanske språk

samisk i nord, finsk i aust og tysk i sør – der er det tale om verkelege språkgrenser. Skandinavisk utgjer derfor eitt dialektkontinuum.

Innanfor det skandinaviske dialektkontinuumet er det derimot fleire standardspråk, som byggjer på ulike dialektar innanfor kontinuumet: dansk, norsk (bokmål og nynorsk) og svensk. Som kjent er desse standardmåla også i stor grad innbyrdes forståelege. Det gjeld derimot ikkje visse folkelege skandinaviske dialektar som ligg relativt langt frå kvarandre geografisk; t.d. er det nokså utenkjeleg at folk frå Älvdalen (i Dalarna) og frå Vestjylland vil skjønne noko særleg av målet til kvarandre dersom dei snakkar det lokale målet; både älvdalsmål og vestjysk er faktisk ganske "vanskelege" for folk som ikkje kjem frå desse områda. Det treng altså slett ikkje vere slik at *alle* dialektar innanfor eit kontinuum er innbyrdes forståelege – definisjonen seier berre at *grannemålføra* skal vere det.

Innanfor det vi har kalla det kontinentalgermanske dialektkontinuumet, finst det også fleire standardmål, nemleg nederlandsk og tysk.¹⁴ Tilhøvet mellom standardspråka nederlandsk og tysk er likevel annleis enn forholdet mellom dei skandinaviske, ettersom nederlandsk og tysk ikkje blir rekna for å vere innbyrdes forståelege. Tilhøvet mellom nederlandsk og tysk svarar altså til forholdet mellom älvdalsmål og vestjysk når det gjeld innbyrdes forståing.

Folk som snakkar nederlandsk og tysk standardmål, bruker derfor ikkje morsmålet når dei snakkar med folk frå det motsette språkområdet. Som regel bruker dei eit såkalla *lingua franca* dvs. eit felles framandt mål, som begge partane har lært som framandspråk. I vår tid vil det i praksis mest alltid seie engelsk – men det kan også tenkjast at dei bruker morsmålet til den eine av partane (og då sjølvsagt helst tysk).

---

¹⁴ | Luxembourg er dessutan *letzeburgesch* offisielt språk ved sida av tysk og fransk. Reint språkleg høyrer *letzeburgesch* også til det kontinentalgermanske området.